

УДК 342

DOI <https://doi.org/10.32782/klj/2023.1.36>**Холодков А. В.,**

аспірант кафедри публічного та міжнародного права

Юридичного інституту

Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ З ІНВАЛІДНІСТЮ ВНАСЛІДОК ВІЙНИ

Анотація. В даній статті розкрито актуальні проблеми соціалізації військовослужбовців з інвалідністю внаслідок війни, зокрема, наведено міжнародну практику.

Визначено, що соціалізація військовослужбовців з інвалідністю внаслідок війни є всебічним, системним, довготривалим процесом. В першу чергу, ефективність даного процесу залежить від участі держави в його реалізації. Вважаємо, що військовослужбовці з інвалідністю внаслідок війни є особливими суб'єктами адміністративно-правових відносин, і саме тому держава віддаючи їм шану та висловлюючи повагу до виконання ними свого військового обов'язку повинна здійснити комплекс заходів по забезпеченню дотримання їх прав. Зокрема: – затвердження державних програм соціально-економічної адаптації; – забезпечення координації та співпраці державних органів, органів місцевого самоврядування та громадських організацій; – підвищення ролі громадськості в здійсненні громадського контролю за результативністю реалізації державних програм та ефективністю підтримки військовослужбовців з інвалідність внаслідок війни; – модернізація реабілітаційних центрів та баз відпочинку для досліджуваної категорії осіб; психологічна підтримка членів сімей військовослужбовців з інвалідністю внаслідок війни; – затвердження програм пільгового будівництва житла для військовослужбовців з інвалідністю внаслідок війни.

Вважаємо, що процес соціалізації військовослужбовців з інвалідністю внаслідок війни потрібно розглядати комплексно, а держава в особі уповноважених суб'єктів публічної адміністрації повинна вживати комплекс заходів: – соціально-психологічні; – лікувально-реабілітаційні; – освітні; – кадрові.

Крім того, потрібно запровадити моніторинг реалізації даних програм та оцінку їх результатів для визначення рівня ефективності діяльності відповідних суб'єктів та оцінити рівень адаптивності військовослужбовців інвалідів внаслідок війни.

Ключові слова: особа з інвалідністю, військовослужбовці, захист прав, публічна адміністрація, державна політика, соціалізація.

Kholodkov A. V. Actual problems of socialization of servicemen with disabilities due to the war

Abstract. This article reveals the actual problems of socialization of servicemen with disabilities as a result of the war, in particular, international practice is given.

It was determined that the socialization of servicemen with disabilities as a result of the war is a comprehensive, systematic, long-term process. First of all, the effectiveness of this process depends on the state's participation in its implementation. We believe that servicemen with disabilities as a result of the war are special subjects of administrative and legal relations, and that is why the state, paying respect to them and expressing respect for their performance of their military duty, should implement a set of measures to ensure compliance with their rights. In particular: – approval of state programs of socio-economic adaptation; – ensuring coordination and cooperation of state bodies, local self-government bodies and public organizations; – increasing the role of the public in the implementation of public control over the effectiveness of the implementation of state programs and the effectiveness of support for servicemen with disabilities as a result of the war; – modernization of rehabilitation centers and recreation centers for the studied category of persons; psychological support for family members of servicemen with disabilities as a result of the war; – approval of the programs of subsidized construction of housing for servicemen with disabilities as a result of the war.

We believe that the process of socialization of servicemen with disabilities as a result of the war should be considered comprehensively, and the state, in the form of authorized subjects of public administration, should take a set of measures: – social and psychological; – medical and rehabilitation; – educational; – personnel

In addition, it is necessary to introduce monitoring of the implementation of these programs and evaluation of their results to determine the level of effectiveness of the relevant entities and assess the level of adaptability of servicemen disabled as a result of the war.

Key words: a person with a disability, military personnel, rights protection, public administration, state policy, socialization.

Постановка проблеми. Військова служба передбачає володіння специфічними спеціальностями, ризики для життя, значні обмеження конституційних прав військовослужбовців (свободи пересування, вибору місця проживання тощо), цілковите підпорядкування військовим статутам службової діяльності, а подекуди й особистого життя військовослужбовців. За період військової служби переважна більшість військовослужбовців втрачає цивільну професію, кваліфікацію, компетентність, що затребувані на ринку праці, а також більшість зв'язків із цивільним середовищем. У зв'язку з цим, а також з істотними змінами соціального та правового статусу, умов діяльності і зовнішнього середовища вони мають труднощі із суспільною реінтеграцією. Втім, на сьогоднішній день, перед державою постає нове завдання розробити та запровадити ефективні державні програми підтримки та перекваліфікації військовослужбовців з інвалідністю внаслідок війни в цивільне життя та опанування окремими цивільними професіями.

Стан дослідження. Актуальні питання соціалізації військовослужбовців з інвалідністю внаслідок війни комплексно не були предметом дослідження. В науковій літературі лиш окремо досліджувалися питання соціального, медичного забезпечення.

Виклад основного матеріалу. Військовослужбовці з інвалідністю внаслідок війни стикаються з низкою проблем, пов'язаних із задоволенням базових психологічних потреб (наприклад, потреби в структурі та порядку, приналежності) та опори цивільних на стереотипи, щоб зрозуміти військових ветеранів.

Американські дослідники Стівен Шеферд, Девід Шерман, Алайр Макклін та Аарон Кей досліджуючи проблеми соціалізації військових, які отримали інвалідність внаслідок війни виокремлюють п'ять факторів, які формують їх процес соціалізації: 1) травма, отримана під час військової служби; 2) відмінні характеристики, які спонукали деяких людей вирішувати піти в армію; 3) військова соціалізація; 4) самостигма та стереотипна загроза; 5) дискримінація на підставі статусу ветерана [3].

Втім, на нашу думку, названі фактори в більшій мірі стосуються психологічного

рівня адаптації військовослужбовців інвалідів внаслідок війни. При цьому, на нашу думку, розривати питання соціалізації потрібно більш комплексно, наприклад, визначити роль держави в даному процесі: соціальне забезпечення, допомога в перекваліфікації, навчанні та працевлаштування, медичне забезпечення (лікування та реабілітація) тощо.

Не маючи практичного досвіду з необхідністю урегулювання питання соціалізації військовослужбовців з інвалідністю внаслідок війни Україна зіштовхнулася після початку АТО. Саме тоді, органи публічної адміністрації почали реалізовувати перші програми психологічної, соціальної, адаптивної підтримки військовослужбовців з інвалідністю внаслідок війни. Так, наприклад, з метою професійної орієнтації та вироблення необхідних знань, соціалізації та адаптації до суспільства учасників АТО з інвалідністю, поліпшення фізичного та психологічного стану осіб з інвалідністю шляхом професійного навчання громадською організацією «Союз ветеранів АТО з інвалідністю» спільно з управлінням сім'ї, молоді та масових заходів національно-патріотичного виховання облдержадміністрації у співпраці з комунальним закладом «Донецький обласний центр соціально-психологічної реабілітації дітей та молоді з функціональними обмеженнями», комунальним позашкільним навчальним закладом «Донецький обласний дитячо-молодіжний центр», комунальним закладом «Донецький обласний центр соціально-психологічної допомоги, реабілітації», Донецьким обласним центром зайнятості та державним навчальним закладом «Донецький центр професійно-технічної освіти Державної служби зайнятості» було розроблено два всеукраїнських проєкти, які спрямовані на підвищення рівня адаптації та соціалізації осіб з інвалідністю:

перший проєкт «Професія для життя» громадської організації «Союз ветеранів АТО з інвалідністю». Проєкт розрахований на 18 осіб з числа учасників АТО з інвалідністю та реалізовуватиметься протягом 31 дня;

другий проєкт – це Програма «Повернувся з АТО – повернись до життя» громадської організації «Союз ветеранів АТО з інвалідністю». Програма розрахована на 25 осіб

з числа учасників АТО з інвалідністю та реалізовуватиметься протягом 46 днів. Основна мета проєкту – сприяння реінтеграції ветеранів через допомогу в перекваліфікації, підвищенні кваліфікації та працевлаштуванні. Учасники бойових дій можуть отримати грант до 400 євро на курси з перекваліфікації, підвищення кваліфікації або навчання [10].

Слід відзначити, що такі проєкти є непоодинокими та реалізуються за участю міжнародних донорів. Так, починаючи з 2020 р. місцеві органи влади спільно з Посольством Великої Британії в Україні та Фондом Східна Європа реалізують в Україні спільний проєкт «All4One: комплексна програма психологічної та менторської підтримки ветеранів», який виконується з метою надання допомоги ветеранам самореалізуватися, працевлаштуватися і отримувати соціальне та пенсійне забезпечення, державні центри зайнятості почали надавати одноразові ваучери для перекваліфікації. З їх допомогою ветеран може здобути практичні навички та знання, необхідні для новообраної професії, і повернути свою конкурентоспроможність на ринку праці. Одноразовий ваучер надає право здійснити безкоштовне навчання за більш ніж тридцятьма напрямками робітничих професій у сфері сільського господарства, транспорту, харчової, будівельної промисловості, ІТ тощо [11].

Разом з тим, питання соціалізації військовослужбовців з інвалідністю внаслідок війни, на нашу думку, повинні зачіпати більш болючі питання, наприклад, стан психологічного та фізичного здоров'я. Безумовно, фізичне та психічне здоров'я військовослужбовців з інвалідністю внаслідок війни варто оцінювати як незадовільне, адже, інвалідність, яку тримають військовослужбовці відбувається внаслідок поранення, контузії, каліцтва або захворювання, одержаних під час безпосередньої участі в антитерористичній операції, забезпеченні її проведенню, перебуваючи безпосередньо в районах антитерористичної операції у період її проведення, під час безпосередньої участі у здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, перебуваючи безпосередньо

в районах та у період здійснення зазначених заходів, під час безпосередньої участі у заходах, необхідних для забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України [1], що саме по собі означає порушення нормальних умов функціонування організму.

Окремі питання психічного та фізичного здоров'я військовослужбовців з інвалідністю внаслідок війни урегульовано постановами Уряду: 1) Деякі питання надання безоплатної психологічної допомоги особам, які звільняються або звільнені з військової служби, з числа ветеранів війни, осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, членам сімей таких осіб та членам сімей загиблих (померлих) ветеранів війни і членам сімей загиблих (померлих) Захисників та Захисниць України відповідно до Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту»; 2) Порядок направлення осіб із складових сил оборони та сил безпеки, постраждалих у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України, на лікування за кордон.

Разом з тим, слід зазначити, що міжнародний досвід соціалізації військовослужбовців інвалідів внаслідок війни засвідчує, що ця проблема є важливою складовою соціально-економічної політики держави. На її вирішення в країнах-членах НАТО та ЄС виділяються значні кошти. Фактично в усіх зарубіжних країнах існують законодавча база та механізми, що гарантують військовослужбовцям отримання професійної підготовки та працевлаштування. З досвіду США щодо урегулювання питань соціалізації військовослужбовців з інвалідністю внаслідок війни дослідники акцентують увагу на наслідках посттравматичного стресового розладу, який залишається на все життя та включає, серед інших симптомів, спогади та стрибкоподібність, які відчувають ті, хто вижив після травматичної події. ПТСР – це формальний діагноз, розроблений психіатрами у відповідь на війну у В'єтнамі (Yager, Laufer, and Gallops 1984). Американські лікарі та психіатри відзначають, що солдати страждають від досвіду війни протягом всього життя [2]. В той же час, вони стикаються і з рядом соціально-економічних

проблем. Серед яких головними є: 1) ветерани бойових дій частіше, ніж не ветерани бойових дій, відчують труднощі з пошуком роботи, втрачають роботу та залишаються безробітними; 2) налагодження взаємовідносин з сім'єю; 3) переорієнтація на цивільні професії, що передбачало опанування нових професій, знань, вмінь та навичок.

Згідно американської теорії кумулятивної переваги, яку ще називають «ефектом Метью», яка використовується для опису негативних ефектів або сукупних недоліків. Гіпотеза прямого сукупного недоліку: військовослужбовці, які приймали участь в бойових діях, мають більшу ймовірність бути інвалідами та безробітними, ніж військовослужбовці, які не приймали в них участі. При цьому, автори звертають увагу на диференційованому сприйнятті бойових дій військовослужбовцями залежно від типу сім'ї з яких вони походять (рівень достатку, повнота сім'ї, роль в сім'ї, взаємовідносини, наявність дружини/чоловіка та дітей тощо). Так, наприклад, британський науковець А. Барретт відзначає, що значно менша чисельність ветеранів, які отримували психологічну підтримку, зазнали травми в ранньому віці, і назвали причини для вступу в армію як засіб порятунку від жорстоких сімейних відносин [4].

В Німеччині Уряд активну увагу приділив розвитку спорту-ветеранів війни, який розглядався як засіб відновлення після війни, зокрема, від травм, пов'язаних із війною, що сприяє їх швидшій реабілітації та інтеграції.

Британські військові благодійні організації головними проблемами соціалізації військовослужбовців інвалідів війни називають самотність і соціальну ізоляцію [5; 6]. Крім того, військові організації в багатьох країнах почали визнавати самотність і соціальну ізоляцію ветеранів і намагалися боротися з ними. Як Вокер [7] виявлено, що майже всі колишні військовослужбовці відчують певні труднощі або «тертя» під час повернення до цивільного життя після військової служби. Цей перехід може становити загрозу для ідентичності та вимагати певних зусиль для встановлення особи після надання послуг. Крім того, військова служба за своєю природою вимагає географічної мобільності, і часті передислокації можуть пом'якшити мож-

ливість «пустити коріння» в будь-якому місці. У той час як часта географічна мобільність і перехід від служби не підвищить уразливість для всіх людей, це може вплинути як на самотність, так і на соціальну ізоляцію для деяких [8], оскільки ці процеси неминуче призводять до розриву тісних дружніх стосунків, сформованих під час служби. Вудворд і Дженкінс [9] підкреслили інтенсивність дружніх зв'язків, сформованих під час служби, як один із наріжних каменів військової ідентичності; автори ввели термін «фіктивне споріднення», щоб описати практику розгляду військових як «сім'ї», начальників (особливо старших унтер-офіцерів) як «батьківських фігур», а товаришів по службі як «братів»/«сестер».

У Польщі питаннями соціального захисту діючих та колишніх військовослужбовців з інвалідністю у структурі органів виконавчої влади Польщі опікується Департамент міністерства оборони у соціальних справах і реконверсії. Значну кількість завдань також покладено на управління кадрів, статистики і пенсійного забезпечення. Для вирішення проблем адаптації військовиків, звільнених з лав збройних сил, була розроблена низка програм із залученням фінансової допомоги структур Європейського Союзу та НАТО. Одним із найпривабливіших проектів є програма START PLUS, спрямована на перепідготовку звільнених у запас військовослужбовців. Її основними завданнями є:

- підготовка колишніх військовиків до життя в умовах ринкової економіки і цивільного суспільства;
- допомога в опануванні знаннями і навичками, що дають можливість звільненим у запас знайти роботу на ринку праці;
- надання необхідної інформації та знань, що стосуються започаткування власної підприємницької діяльності.

Система перекваліфікації кадрів у збройних силах Польщі за останні кілька років напрацювала свої методи й форми роботи. Найбільш розповсюдженими є: стаціонарні групові заняття; фахова інформація, консультація та практика; перекваліфікація; посередництво та клуб праці.

Звільненим у запас військовослужбовцям надається допомога щодо пошуку роботи

відповідно до рівня їхньої освіти; спілкування з роботодавцями; участі на біржах праці; отримання інформації про місцевий та світові ринки праці [12].

Висновки. На нашу думку, соціалізація військовослужбовців з інвалідністю внаслідок війни є всебічним, системним, довготривалим процесом. В першу чергу, ефективність даного процесу залежить від участі держави в його реалізації. Вважаємо, що військовослужбовці з інвалідністю внаслідок війни є особливими суб'єктами адміністративно-правових відносин, і саме тому держава віддаючи їм шану та висловлюючи повагу до виконання ними свого військового обов'язку повинна здійснити комплекс заходів по забезпеченню дотримання їх прав. Зокрема: – затвердження державних програм соціально-економічної адаптації; – забезпечення координації та співпраці державних органів, органів місцевого самоврядування та громадських організацій; – підвищення ролі громадськості в здійсненні громадського

контролю за результативністю реалізації державних програм та ефективністю підтримки військовослужбовців з інвалідністю внаслідок війни; – модернізація реабілітаційних центрів та баз відпочинку для досліджуваної категорії осіб; психологічна підтримка членів сімей військовослужбовців з інвалідністю внаслідок війни; – затвердження програм пільгового будівництва житла для військовослужбовців з інвалідністю внаслідок війни.

Вважаємо, що процес соціалізації військовослужбовців з інвалідністю внаслідок війни потрібно розглядати комплексно, а держава в особі уповноважених суб'єктів публічної адміністрації повинна вживати комплекс заходів: – соціально-психологічні; – лікувально-реабілітаційні; – освітні; – кадрові.

Крім того, потрібно запровадити моніторинг реалізації даних програм та оцінку їх результатів для визначення рівня ефективності діяльності відповідних суб'єктів та оцінити рівень адаптивності військовослужбовців інвалідів внаслідок війни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Про затвердження Порядку надання статусу особи з інвалідністю внаслідок війни особам, які отримали інвалідність внаслідок поранення, контузії, каліцтва або захворювання, одержаних під час безпосередньої участі в антитерористичній операції, здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації в Донецькій та Луганській областях, забезпеченні їх проведення, під час безпосередньої участі у заходах, необхідних для забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України: затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 8 вересня 2015 р. № 685. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/685-2015-%D0%BF#Text>
2. Alair MacLean The Things They Carry:¹ Combat, Disability and Unemployment among US Men. *Am Sociol Rev.* 2010 Aug 1; 75(4): 563–585. doi: 10.1177/0003122410374085
3. Steven Shepherd, David K. Sherman, Alair MacLean, and Aaron C. Kay The Challenges of Military Veterans in Their Transition to the Workplace: A Call for Integrating Basic and Applied Psychological Science. *Perspectives on Psychological Science* 2021, Vol. 16(3) 590–613. URL: <http://surl.li/fjwik>
4. Barrett A. *Military Veterans' Service: Clinical Themes' Military Veterans and Their Families Wellbeing Symposium*. UK: Chester, 2016.
5. Royal British Legion. *A UK Household Survey of the Ex-Service Community*. London: The Royal British Legion, 2014.
6. SSAFA. *41% of Veterans Have Felt Isolated, Research Reveals: SSAFA*, 2017. URL: <https://www.ssafa.org.uk/latest/41-veterans-have-felt-isolated-research-reveals>
7. Walker DI. Anticipating army exit: identity constructions of final year UK career soldiers. *Armed Forces Soc* 2013; 39: 284–304.
8. Stapleton M. *Loneliness and Social Isolation in the Armed Forces Community*. Royal British Legion, London, 2018.
9. Woodward R, Jenkins NK. Military identities in the situated accounts of British military personnel. *Sociology*, 2011. P. 252–268.
10. У Святогірську реалізується всеукраїнський проєкт «Професія для життя» для ветеранів АТО/ООС з інвалідністю. URL: <http://surl.li/fkfbt>
11. Як інваліду війни отримати безкоштовний ваучер на нову професію? URL: <http://surl.li/fkfli>
12. Формування міжпрофесійної мобільності військовослужбовців. URL: https://osvita.ua/vnz/reports/gov_reg/18456/